

ODNOS RADNOG PRAVA PREMA DRUGIM GRANAMA, NAZIVI ZA OVU DISCIPLINU, METOD IZUČAVANJA I SISTEM*

§ 5. ODNOS RADNOG PRAVA PREMA DRUGIM GRANAMA PRAVA

1. Povezanost grana prava unutar pravnog sistema

Pravni sistem je logički sređena, neprotivrečna celina mnogobrojnih pravnih normi, koje se sve drže međusobno i zavise jedna od druge. Kako se pravni poredak sastoji iz velikog niza opštih i pojedinačnih pravnih normi i akata, kao i konkretnih pravnih odnosa, zadatak je pravne nauke da stvori sistem, što znači da ceo pravni materijal sredi po odgovarajućim kriterijumima.

Ako se posmatra, da tako kažemo „anatomija” pravnog sistema onda će se videti da njegov osnovni element čini opšta pravna norma. Te norme se skupljaju u date pravne celine, a one u još veće, pa se te celine na kraju povezuju u pravni sistem. Tom prilikom se vrši klasifikacija pravnih normi po stepenu njihove opštosti, tako da se u osnovu pravnog sistema stavljaju najopštije pravne norme, pravna načela, pa ispod njih sve manje i manje opšte i td.

„Grupisanje normi sobzirom na njihovu sadržinu u osnovi znači da se norme sjedinjuju u jednu celinu zato što jedan isti društveni odnos ili njihovu grupu regulišu po istim osnovnim načelima... Ovo grupisanje se vrši višestrukim procesom naučnog obrađivanja prava. On se sastoji, po pravilu, u analizi konkretnog pravnog materijala, da se pomoću nje otkriju poslednji elementi za klasifikaciju tih normi u razne veće grupe. Posle toga se pomoću indukcije i apstrakcije vrši sinteza, sjedinjavanje ovih normi, u veće, više celine, uz izdvajanje opštih i manje opštih normi”¹⁾

Svaki pravni sistem ima dva elementa: niži koga nazivamo *pravnom* ili kratko *institucijom*, i viši, koji nazivamo *pravna grana*. Pod pravnom ustanovom ili institucijom razumemo skup svih normi koje se odnose na jedan isti društveni odnos ili njihovu grupu, a koje se zasnivaju na istim osnovnim načelima, tj. koje čine sastavni deo neke više celine. Ustanova ima užih i širih, a ima ih i nižih i viših. Tako na pr. institut radnopravne sposobnosti, kao skup uslova za zasnivanje radnog odnosa, kao niži i uža ulazi u širu i višu instituciju radnog

*) Ovo je drugi deo naše studije o opštim i osnovnim pitanjima Radnog prava. Prvi: „Prilog proučavanju nekih fundamentalnih pitanja nauke Radnog prava” objavljen je u Zborniku radova Pravnog fakulteta u Nišu za 1977, str. 201—223. U prvom delu obrađeni su: predmet i sadržina, definicija, karakteristike, mesto u pravnom sistemu i značaj Radnog prava.

¹⁾ Pravni leksikon (drugo izdanje), „Savremena administracija”, Beograd, 1970. str. 850—851.

odnosa. Pod pravnom granom, pak razume se skup više ustanova ili institucija koje regulišu istu oblast društvenih odnosa i po istim zajedničkim načelima. Takve su na pr. Radno pravo, koje reguliše radne odnose i odnose koji se u vezi sa njima priznaju i pravno normiraju, Građansko pravo, koje reguliše imovinske odnose, Krivično pravo, koje reguliše krivična dela i kažnjavanje njihovih krivično odgovornih učinilaca, Ustavno pravo, Upravno pravo, Privredno pravo, Međunarodno pravo, Sudsko pravo i dr.

Ima teoretičara koji grupišu i pravne grane u još veće celine, pre no što pravne grane grupišu u pravni sistem. Te velike pravne celine sačinjene od više grana prava nazivamo *pravnim oblastima*. U tom smislu se govori na pr. o: materijalnom i formalnom pravu, nacionalnom (internom) i međunarodnom, javnom i privatnom itd. Na taj način se dolazi do manje-više skladnog pravnog sistema unutar koga svaki deo prava ima svoje određeno mesto. Istraživanje mesta koje jednom institutu pripada u pravnom sistemu, a što se kao postupak sređivanja u pravu naziva metodom *sedes materia*, podrazumeva se pod pojmom istraživanja „pravne prirode” konkretnog instituta kao što su na pr. pravna priroda: samoupravnih radnopravnih opštih akata, individualnog ili kolektivnog ugovora o radu, odnos između radnika kod kuće i poslodavca odnosno organizacije i dr.²⁾

U skladu sa dosad rečenim može se zaključiti da se celokupni *pravni sistem* povezuje u logičnu i, u principu, neprotivrečnu celinu najopštijim pravnim normama koje čine njegovu osnovu — *opštih pravnih načelima* i to je ona „crvent nit” koja se kroz njega provlači od početka do kraja ili, da tako kažemo, njegov „zajednički imenitelj”. Ti opšti zajednički principi zajednički su za ceo pravni sistem i, s obzirom na to, karakteristični su za svaku pravnu granu u njegovom sastavu pa i za *Radno pravo* kao takvo. U iznetom se i sastoji povezanost grana prava unutar pravnog sistema date zemlje, a i šire od toga.

2. Radno pravo i druge grane prava

U prethodnoj tački petog paragrafa je izloženo, na uopšten način, kako je Radno pravo putem opštih i osnovnih načela našeg pravnog sistema povezano sa drugim granama prava. Na ovom mestu će se izložiti njegov odnos prema tim granama tj. razlike između njih kao i dodirne tačke među njima. Sažeto rečeno, ovde će biti reči o razgraničenju radnog prava sa ostalim granama prava. Cilj razmatranja ovog pitanja jeste u tome da se, uz definisanu sadržinu Radnog prava, po mogućstvu što preciznije, odredi njegov okvir i granice prema drugim granama prava, a što je nužno za preciziranje nauke Radnog prava.

Na ovom mestu treba podvući da težnja za određivanjem što preciznijih granica između Radnog prava i drugih pravnih disciplina, po prirodi stvari, ima i može imati samo strogo relativno i reaktivizirano značenje. Naime, te granice se i ne mogu odrediti kao neprikosnovene, neprekoračive i jednom za svagda date. Jer, u tom bi se slučaju

²⁾ U izloženom smislu vidi i dr R. Lukić sa dr B. Košutićem: Uvod u pravo, „Naučna knjiga”, Beograd, 1975, str. 396—397 i dr.

zanemarila osnovna poruka dijalektičkog materijalizma kao osnovnog i najvažnijeg metoda u proučavanju društvenih pojava, a i pravo je društveno-istorijska pojava, po kojoj se sve menja. I u pravu smo, a u Radnom pravu naročito, svedoci takoreći svakodnevnih intenzivnih i značajnih promena. Neki od društvenih odnosa koje pravo reguliše i pravna nauka proučava slabe i isčezavaju, a na njihovo mesto dolaze drugi, jačaju, šire se i td. Sve što važi i za odnos Radnog prava prema drugim naukama i obratno.

S druge strane Radno pravo, kao sastavni i nerazdvojni deo celokupnog pravnog sistema, najprisnije se stapa u taj sistem zajedno sa drugim njegovim granama i na taj način se njihove norme međusobno dodiruju, uslovljavaju pa i prepliću.

a) *Radno i Ustavno pravo*

Razgraničavajući Radno pravo od ostalih pravnih nauka svakako najpre treba istaći njegov odnos prema Ustavnom pravu. Ustav, kao najviši shodno tome i najopštiji pravni akt države, sadrži osnovna načela, principe i norme zajedničke za ceo pravni sistem, sve grane prava unutar tog sistema, pa i za radno pravo kao takvo. Obzirom na to da se uređuju ustavom ta načela, principi i norme predmet su proučavanja nauke Ustavnog prava.

Načela, principi i norme ustava su, s druge strane, osnov i okvir za pravno regulisanje društvenih odnosa svake pojedine grane prava. Među načelima Ustava SFR Jugoslavije koja čine osnov i okvir za regulisanje pravnog položaja radnika podvucimo načelo po kome se sistem naše države zasniva na vlasti radničke klase i svih radnih ljudi i na odnosima među ljudima kao slobodnim i ravnopravnim stvaracima čiji rad služi isključivo zadovoljavanju njihovih ličnih i zajedničkih potreba; načelo slobode rada i zabrane prinudnog rada, načelo prava na rad, pravo rada radnika u udruženom radu sredstvima u društvenoj svojini i upravljanja svojim radom i rezultatima svoga rada uključiv i pravo na samoupravno uređivanje međusobnih radnih odnosa; načelo ravnopravnosti u zapošljavanju, sticanju, korišćenju i zaštiti prava iz radnog odnosa; pravo na lični dohodak, zajamčeni lični dohodak i druga prava najmanje u visini, odnosno obimu koji obebeđuje materijalnu i socijalnu sigurnost; pravo na ograničeno radno vreme i odmire, pravo na zdravstvenu i drugu zaštitu i ličnu sigurnost na radu, pravo na zaštitu prava iz radnog odnosa, načelo lične odgovornosti za izvršavanje radnih obaveza i pričinjenu materijalnu štitu; načelo slobodnog udruživanja u sindikate i slobodnog delovanja sindikata; pravo na obavezno socijalno osiguranje i dr.

Prema tome, navedena ustavna načela, kao takva, izučavaju se u Ustavnom pravu. Ali, kao osnov i okvir zakonodavstva o radu koji ih preuzima, razrađuje i konkretizuje ta su načela istovremeno i u još širem obimu deo nauke Radnog prava. U tome se i ogleda odnos između Ustavnog i Radnog prava kao odnos između opšteg i posebnog, a ne glavnog i sporednog.³⁾

³⁾ U tom smislu vidi dr. A. Baltić — dr M. Despotović: Osnovi Radnog prava Jugoslavije, „Savremena administracija”, Bograd, 1975, str. 79.

b) Radno i Građansko pravo

Istorijski posmatrano je najuža veza između Radnog i Građanskog prava. Građansko pravo još i danas reguliše i proučava „odnos iz rada za nagradu”. Ono je, što više, u prijašnja vremena, bilo sedes materia i ugovora o radu. A kako je disciplina ugovora o radu još uvijek disciplina ugovora, ona je jedinstvena za sve ugovore (ovisno o njihovoj pravnoj naravi i sadržaju), i ako nije i u onome što je derogirano izričitim odredbama koje se odnose na posebnu vrstu ugovora o radu. A kako je disciplina ugovora o radu još uvek disciplina ugovora, ona je jedinstvena za sve ugovore (ovisno o njihovoj pravnoj naravi i sadržaju), i ako nije i u onome što je derogirano izričitim odredbama koje se odnose na posebnu vrstu ugovora o radu. Ali „pravni odnos iz rada za nagradu” koji su predmet građanskog prava nisu pravni odnosi iz rada koji je predmet radnog prava, već iz tzv. samostalnog rada (rada na vlastiti račun i rizik) one osobe koja rad obavlja — koja „radi”, tj. to su oni pravni odnosi iz rada u kojima je predmet pravnog posla rezultat rada (mrtvi, opredmećeni rad), a oblik (način) njihova zasnivanja: ugovor o djelu, o mandatu, prijevozu, izradi itd.”⁴⁾

Dakle, i ako je ugovor o radu ranije bio regulisan normama građanskog prava (građanskim zakonicima), „danas je izvan spora da ni ugovor o radu ni pravni instituti o odnosu u vezi s ugovorom o radu (kolektivni ugovori, poslovni redovi, zaštite na radu, plaće, odmori, radni sporovi itd.) nisu predmet građanskog prava. To je u potpunosti, s drugm institucijama koje su nakon toga i u vezi s tim nastale (i još uvijek nastaju), predmet radnog prava. Ovo te institute regulira ne samo na načelima već i po pravilima koja se bitno razlikuju od pravila građanskog prava”⁵⁾ Otuda, mada i u radnom pravu ima imovinskih elemenata (zarada radnika i dr.) oni nisu jedini i izviru iz živog tekućeg rada. U tom smislu i kažemo da je radno pravo nesporno steklo istinsku samostalnost i nezavisnost u odnosu na građansko pravo.

Međutim, opšte priznata i nesporna samostalnost radnog prava u odnosu na građansko još ne znači da među njima nema baš nikakvih tačaka. Na protiv, u radnom pravu se još uvek, ali kao dopunska, primenjuju pojedina načela i pravila građanskog prava ukoliko nisu u suprotnosti s osnovama, metodama i ciljevima radnog prava. Kao primere, ilustracije radi, navedimo: pravila o valjanosti ugovora o radu i u opšte radnog odnosa kao pravnog posla, a uslovima rokovima, oblicima ispoljavanja volje i ispitivanju kvaliteta volje, odnosno saglasnosti između stvarno postojeće volje i njenog manifestacionog oblika itd. Ipak, kao dopunska ova pravila, izuzev što se na njih ukazuje, nisu predmet detaljnijeg proučavanja Radnog prava. Šta više radno pravo ih pozajmljuje, kao što može pozajmiti i načela drugih grana prava, samo ako u konkretnim pitanjima nema sopstvenih propisa. Dodajmo

⁴⁾ Dr. N. Tintić: Radno i socijalno pravo, Knjiga prva (I), Narodne novine, Zagreb, 1969, str. 39.

⁵⁾ Dr. N. Tintić, isto, str. 39.

još da radno pravo to čini sopstvenim propisima na osnovu kojih pravila građanskog prava dobijaju obaveznú snagu, a ne na osnovu mákar i delimične potčinjenosti Radnog prava Građanskom pravu.

c) Radno i Upravno pravo.

Za razliku od odnosa sa Građanskim pravom sa kojim su veze vremenom sve više slabile, sa Upravnim pravom su veze Radnog prava sve više jačale proporcionalno intenzivnom rastu državne intervencije u oblasti radnih odnosa o čijoj se realizaciji i nadzoru imala starija državna uprava. U tom su smislu dominantne dve vrste kompetencija državne uprave. S jedne strane tu je dosta prisutna njena normativna ili regulirajuća funkcija, razume se u skladu sa ovlašćenjima iz zakona, a s druge nadzor nad primenom opštih akata, kako onih čiji su donosioci pretstavnički organi države, tako i onih čiji je donosilac sama uprava, a i drugi ovlašćeni subjekti. U vezi s nadzorom je svakako i preventivno-zaštitna, ali i represivna funkcija uprave u oblasti pravnog položaja radnika.

Već iz dosad pomenutog je vidljivo da između Radnog i Upravnog prava ima dosta dodirnih tačaka tako da se na deo materije ovog prvog, u neophodnoj meri, mora ukazivati u ovom drugom i obrnuto. Kao eklatantan primer pomenimo institut inspekcije rada. Kao organ državne uprave on se proučava u Upravnom pravu, ali sobzirom na razlog postojanja toga organa koji se, u principu, sastoji u tome da vrši nadzor nad poštovanjem radnopravnih propisa, o njemu se mora učiti i u Radnom pravu.

Isto tako uprava se pojavljuje i kao značajan prostor za angažovanje radne snage, a shodno tome su radne zajednice u organima društveno-političkih zajednica institucije unutar kojih se obezbeđuje ekonomsko-socijalna sigurnost i druga garantovana prava vrlo brojnoj grupi radnika. Obzirom na to te radne zajednice, kao institucionalizovani oblici društvene organizacije rada, su i te kako od velikog interesa za nauku Radnog prava.

Već je ukazano na spor koji je ranije postojao u našoj pravnoj teoriji o tome gde treba proučavati i regulisati pravni položaj lica zaposlenih u upravi (vidi: posebne karakteristike Radnog prava) između teoretičara Radnog i Upravnog prava, a koji sada, po svemu sudeći, pripada prošlosti. Jer, radnopravni položaj lica zaposlenih u upravi, u tome se slažu i jedni i drugi, predmet je regulisanja i proučavanja jedinstvenog Radnog prava, mada se izvesne specifičnosti toga položaja mogu proučavati i u Upravnom pravu.⁹⁾ Obzirom na rečeno na ovom se pitanju nećemo više zadržavati.

d) Radno i Privredno pravo

Između Radnog i Privrednog prava shvaćenog u najširem smislu reči, dakle, uključujući i Finansijsko pravo mada ono ima specifičan

⁹⁾ Vidi: dr A. Baltić — dr M. Despotović, op. cit., str. 81—82 i dr N. Stjepanović: Upravno pravo u SFRJ, Opšti deo I, Beograd, 1973, str. 326—368.

predmet proučavanja, postoje brojne dodirne tačke. Pre svega u privredi je zaposlen daleko najveći broj radnika. Organizacije udruženog rada, radne zajednice koje obavljaju poslove od zajedničkog interesa unutar njih, udruženja organizacija udruženog rada (fakultativna: poslovna, za tehničku saradnju i kooperaciju i dr.) i obavezna (komore) su institucionalizovani oblici unutar kojih se udružuju rad i sredstva tj. zasnivaju radni odnosi i realizuju prava i obaveze iz tih odnosa. Kao takve te institucije našeg pravnog sistema, njihov položaj, vrste i međusobni odnosi itd. su od velikog značaja i za nauku Radnog prava.

U privredi se, zatim, u krajnjoj liniji, kao ekonomska i pravna kategorija, realizuje novostvorena vrednost kao zbir sveukupnog društvenokorisnog rada. Dakle, tu se, na rečeni način, stvara dohodak, čist dohodak, kao nova kategorija našeg pozitivnopravnog sistema i lični dohodak kao bitan element radnopravnog odnosa i osnovni motiv za pošljavanje radnika. Sve to skupa ukazuje, ne samo na brojnost dodirnih tačaka u odnosima između Radnog i Privrednog prava, već i na njihov veliki značaj i čvrstu međusobnu uslovljenost.

e) *Radno pravo i ostale grane prava*

Osim sa dosad navedenim, Radno pravo ima dodirnih tačaka i sa drugim granama prava. Kao najznačajnije pomenimo Međunarodno, Krivično i sudsko pravo.

1°. *Radno i Međunarodno pravo.* Ne samo u nacionalnim već i u međunarodnim okvirima su ljudi i institucije sve više i sve češće upućeni jedni na druge. Za nauku Radnog prava je, na tom planu, od posebnog značaja sve slobodnije i masovnije kretanje radne snage (ekonomska migracija i imigracija), kao i uzroci i posledice takvog stanja. U prvim godinama ove decenije je procenjivano da je samo u Evropi 11 miliona radnika radilo izvan svoje domovine među kojima je bilo 672.000 jugoslovenskih državljanina od kojih je bilo zaposlenih 592.000 i izdržavanih 80.000 lica, a prema popisu od 1971. godine.⁷⁾ Ovakva kretanja su još krajem prošlog veka inspirisala potrebu uređivanja pravnog položaja radnika na međunarodnom planu. Saznanje o toj potrebi je već odavno steklo čvrsto pravo građanstva i manifestuje se, sa primernim rezultatima, kroz sve brojnije i značajnije izvore Međunarodnog prava, a posredstvom njihove ratifikacije i nacionalnog radnog prava. O svemu tome biće više reči kod izlaganja izvora Radnog prava.

2°. *Radno i Krivično pravo.* Uz administrativno-kaznenu represiju koja spada u nadležnost organa uprave (inspekcija rada, sudija za prekršaje) putem koje ti organi obezbeđuju respektovanje radnopravnih normi, vređanje ili uskraćivanje osnovnih prava radnika podleže i krivičnopravnoj represiji koja je u nadležnosti odgovarajućih sudova. To znači da se ta prava smatraju velikim društvenim vrednostima kad je njihovo vređanje kvalifikovano kao krivično delo koje se, između ostalog, karakteriše znatnim stepenom društvene opasnosti. Šta više krivičnim delima protiv radnih odnosa posvećena je cela glava četrna-

⁷⁾ Vidi dr. D. Paravina: Socijalni i pravni položaj jugoslovenskih radnika zaposlenih u inostranstvu, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu 1973, str. 149 i dalje.

esta još uvek važećeg jedinstvenog Krivičnog zakonika. Nema razloga za verovanje da će biti drukčije u našem novom krivičnom zakonodavstvu koje se, shodno položaju Federacije i federalnih jedinica, izgrađuje na principima Ustava SFR Jugoslavije usvojenog 1974. god. Naprotiv, to će zakonodavstvo, po svemu sudeći, i pojačati zaštitu položaja radnika zasnovanog na vlasti radničke klase i svih radnih ljudi i odnosima među ljudima kao slobodnim i ravnopravnim proizvođačima i stvaraocima jer su to vrednosti koje predstavljaju temelj čitavog društveno-političkog i ekonomskog sistema naše zemlje.

3°. *Radno i Sudsko pravo* — imaju i direktne i indirektne međusobne veze i odnose, a što se ogleda, pre svega, u činjenici da „Sudsku funkciju u jedinstvenom sistemu vlasti i samoupravljanja radničke klase i svih radnih ljudi vrše redovni sudovi kao organi državne vlasti i samoupravni sudovi”, a i jedni i drugi „štite slobode i prava građana i samoupravni položaj radnih ljudi i samoupravnih organizacija i zajednica i obezbeđuju ustavnost i zakonitost”.⁸⁾ Prema tome, pred nadležnim sudovima se raspravljaju i radni sporovi kao i saglasnost samoupravnih opštih akata sa ustavom i zakonom, a što je i te kako od značaja za ustavom utvrđeni položaj radnika obzirom na rastući značaj i domašaj ovih akata. Osim toga u ovim sporovima se primenjuju pravila opštih sudskih postupaka, ako što drugo nije propisano. Dodajmo još da je analogija krivičnog sudskog postupka, kao dopunski metod, često pisutna u raspravljanju disciplinske odgovornosti radnika zaposlenih u organizacijama udruženog rada u radnim zajednicama.

f) *Radno pravo i vanpravne nauke*

Radno pravo, kao što je već istaknuto, nije jedina nauka u čijem središtu je proučavanje rad, odnosno međuljudski odnosi iz rada i povodom rada. Naprotiv, višestruko značenje pojma „rad” i još više od toga njegov ogromni realni značaj u nastojanju da se priroda podredi korisnoj službi čoveku doveli su do toga da se rad nađe u centru pažnje i brojnih drugih društvenih nauka i ne samo njih, a u krajnjoj liniji i celokupne nauke. Već je ukazano na Engelsovu konstataciju po kojoj je rad „prvi, osnovni izvor svega ljudskog života, i to u tolikoj meri, da u izvesnom smislu možemo reći: rad je stvorio čoveka”,⁹⁾ dodali bi smo i održao i unapredio. Tu istu misao na svoj način izražava francuski književnik — realista Emil Zola sledećim rečima: „Rad je Bog savremenog čovečanstva, Bog u svojoj strogosti te reči, koji zamenjuje sve druge bogove”,¹⁰⁾ ili naš istaknuti naučnik filozof, moralista i etičar dr. Dušan Nedeljković napisavši da je „rad izvor moralnosti i radosti”.¹¹⁾ Zaista, rad je sve to i mnogo više. Zbog toga je, ne samo razumljivo, već i nužno da se radom na najdirektniji način bave

⁸⁾ Ustav SFRJ, op. cit., čl. 217 i 218.

⁹⁾ Uloga rada pri pretvaranju majmuna u čoveka, Beograd., 1947.

¹⁰⁾ Po dr. B. Periću, op. cit., str. 5.

¹¹⁾ Rad, volja, radost, Geca Kon, Beograd, dr. N. Tintić: Radno i socijalno pravo, op. cit., 52—58.

brojne nauke, razume se, svaka sa svog aspekta, ali i uz međusobne dodirivanje, prožimanje i respektovanje.¹²⁾

Od nauka koje se najdirektnije bave radom pomenimo samo Političku ekonomiju, Socijalnu politiku, Organizaciju rada, Ekonomiku rada, Sociologiju rada, i posebno Industrijsku sociologiju, Psihologiju rada, Industrijsku pedagogiju. Medicinu rada, Statistiku rada itd. Dodajmo još i Ergonomiju, kao modernu nauku koja se sve više uobličava nastojeći da obuhvati, sistematizaciju i u celini multidisciplinarno sažme i naučno obradi sve ono što je od uticaja na zaštitu i unapređenje radne i životne sredine.

Savremena i široko shvaćena nauka Radnog prava mora voditi računa o rezultatima proizašlim iz saznanja svih ovih nauka radi stvaranja što optimalnijih pravila radnog prava, njihovog poštovanja i izvršavanja tj. praktične efikasnosti u postizanju što boljih radnih rezultata, a zbog odnosa do kojih u radu dolazi između ljudi i ne samo onih „do kojih bi trebalo doći“ (predviđenih i poželjnih prema važećem pravu). Na taj način bi rezultati ovih nauka bili od ogromnog teorijskog i, što je još važnije, praktičnog značaja za nauku Radnog prava, kao i obrnuto.

§ 6. NAZIVI ZA OVU GRANU PRAVA

1. Načelno

Bez bojazni od veće greške može se konstatovati da je pitanje naziva ove grane prava, manje ili više, sporno od samog njenog nastanka pa do danas.¹³⁾ Spor se tiče adekvatnosti prve odrednice u nazivu: „radno“, a ne druge: „pravo“ i to u smislu da li taj naziv jeste adekvatan sadržini koju reguliše ova grana, odnosno onoj koju proučava ova nauka. Osim spora za čiji kriterijum se uzima sadržina naziv se osporava i danas se osporava i sa aspekta obuhvaćenih subjekata. Najzad, naziv ove grane i nauke se ponekad osporava i sobzirom na način regulisanja pravnog položaja zaposlenih lica, tj. vrstu pravnih akata kojima se taj položaj reguliše, odnosno obzirom na donosioca tih akata. U redovima koja slede ukratko će se izložiti navedeni spor i zastupana rešenja.

2. Razni nazivi

Od svog nastanka pa do danas ova grana prava se nazivala različitim imenima među kojima najčešće: a) fabričko ili industrijsko pravo, b) radničko pravo ili radničko zakonodavstvo, c) socijalno pravo

¹²⁾ Dr. R. Kyovsky, op. cit., str. 81—83.

¹³⁾ U našoj teoriji o nazivima za ovu granu prava vidi: dr. A. Baltić — dr. M. Despotović, op. cit., str. 11—13; dr. B. Perić, op. cit., str. 3—5; dr. R. Pešić, op. cit., str. 11—13 i dr. a u stranoj A. Brun — H. Galland, op. cit., str. 18—50; G. H. Camerlynck — G. Lyon-Caen, op. cit., str. 6—58; A. Nikisch, op. cit., str. 1—45; Wedderburn, op. cit., preface; M. D. Forkosch: A treatise on labour law, Indianapolis, 1953, str. 8—24; N. G. Aleksandrov (u redakciji): Soveskoe trudovoe pravo, Moskva, 1972, str. 46—68; L. Raduilski, op. cit., str. 58—64. i dr.

ili socijalno zakonodavstvo, d) kolektivno ili sindikalno pravo, e) pravo profesionalnih delatnosti, i f) radno pravo. Svaki od ovih naziva, kao što će se videti, nosi u sebi deo adekvatnosti i deo neadekvatnosti obzirom na sva tri gore pomenuta kriterija za procenu pa je, kao takav, bio ili mogao biti u datim istorijskim uslovima relativno tačan ili netačan i, shodno tome, prihvatani ili osporavani. Dakle, radi se o tome koji je od pomenutih naziva najadekvatniji tj. najpribližniji tačnom obzirom na sadašnju sadržinu ove grane, krug lica na koje se prostire važnost njenih pravnih normi i na vrste pravnih akata kojima se reguliše pravni položaj tih lica, odnosno na donosiocce tih pravnih akata, kako će se videti, nijedan od naziva nije bez ikakvog prigovora. Prema tome, reč može biti samo o relativno adekvatnom nazivu tj. takvom koji će u sebi nositi najmanje netačnosti i, kao takav, dok se ne nađe biti prihvaćen.

Pošto će o nazivu Radno pravo biti posebno reči u trećoj tački ovog paragrafa razmotrimo malo izbliže druge pomenute nazive.

a) Fabričko ili industrijsko pravo

Istorijski posmatrano ovo je bio prvi naziv za ovu granu prava i pravnu nauku koju danas nazivamo Radnim pravom. Nastao je pod uticajem činjenice da se prvobitna intervencija države odnosila na neke kategorije radnika zaposlenih u fabrikama koje su zamenile manufakturu. Ni do takvog stanja stvari, razume se, nije došlo slučajno, a o čemu će više biti govora u glavi o nastanku i razvoju Radnog prava. Na ovom mestu recimo samo toliko da je pojava fabrika snažno doprinesela porastu broja radnika i njihovoj aglomeriranosti iz koje je, pod uticajem nesnošljivih uslova rada i života i njihovih posledica, došlo do zakonodavne intervencije države baš u oblasti radnih odnosa onih fabričkih radnika koji su radili pod najtežim uslovima.

S druge strane fabrika je uzimana, a i danas je to čest slučaj, kao sinonim industrije. Ubrzo je naziv Fabričko pravo zamenjen širim Industrijsko pravo li su se oni paralelno upotrebljavali kod ovog ili onog autora. Gledano po tome što su se državni propisi odnosili najpre na neke, a potom i na sve fabričke, odnosno industrijske radnike ovaj je naziv mogao biti prihvaćen kao adekvatan međutim, ni tako shvaćen ne u potpunosti. Jer, obzirom da iz ovog naziva najpre padaju u oči termini fabrika, odnosno industrija moglo bi se zaključiti da je reč o pravnom terminu kojim se uređuje osnivanje, položaj, međusobni odnosi i u opšte sve o fabrikama i industriji. Radnik i njegov pravni položaj, pa makar i samo u fabrici odnosno industriji, se u opšte ne vide iz ovog naziva. U toliko je on, kao netačan i za prošlost i za sadašnjost, odbačen.

b) Radničko pravo ili zakonodavstvo

Ovaj naziv, bar u toliko što se iz njega vidi da je reč o pravu koje se odnosi na radnike, bio tačniji od naziva Fabričko ili industrijsko pravo. Međutim, za ovu granu prava on je bio neadekvatan, i to

u dvostrukom smislu reči. Prvo, zbog toga što se iz njega vide samo prava, a ne i obaveze radnika i ako je radni odnos dvostrani teretni pravni posao na čijoj se jednoj strani nalaze obaveze pa tek na drugoj prava. Drugo i još bitnije, iz ovog naziva se ne vidi drugi subjekt radnog odnosa — poslodavac pa, dakle, ni onaj prema kome radnik ističe svoja prava. Zbog navedenih manjakvosti ovaj je naziv ubrzo napušten. To važi i za njegove modalitete kao što su: radničko zaštitno zakonodavstvo itd.

c) Socijalno pravo ili zakonodavstvo

Do ovog naziva je došlo pod uticajem pojave i širenja propisa o socijalnom osiguranju radnika u slučajevima i pod uslovima predviđenim u tim propisima. Ali, on je i pored toga bio višestruko manjkao za granu koju danas nazivamo Radnim pravom, i ako je pojava tih propisa znatno uticala i danas utiče na pravni, a time i stvarni položaj radnika.

Naziv Socijalno pravo ili socijalno zakonodavstvo se može shvatiti u širem ili užem smislu. U bilo kom značenju on je „neprecizan i nedovoljan za oznaku naše grane prava. Prvo, svaki pravni propis, svako pravo je socijalno u tom smislu što potiče od društva, odnosno od države. Drugo, pojam „socijalno zakonodavstvo” po svom značenju i obimu prelazi okvire jedne grane prava, ako se ono shvati u smislu opšte društvene zaštite. Ali, u tom smislu i pravni propisi drugih grana prava mogu imati „socijalni značaj”. S druge strane, ovaj izraz može da ima i uže značenje, ako se pod njim shvati samo socijalno osiguranje, jer radno pravo reguliše i druge strane radnog dnosa”¹⁴⁾ i u opšte pravnog položaja radnika. U užem smislu shvaćeno dakle, Socijalno pravo kao socijalno osiguranje predstavljalo bi samo jedan deo Radnog prava.

Dodajmo još jedan, po našem mišljenju bitan nedostatak naziva Socijalno pravo shvaćenog kao svodni ili generički pojam za pravni položaj radnika, a koji se sastoji u tome što se iz ovog naziva ne vidi motiv ni interesi države, odnosno poslodavca za „socijalnost” prema radnicima ili, kako se to još drukčije i često kaže, dobrobit radnika.¹⁵⁾ Ovako ispada da je ta „socijalnost” i dobrobit radnika sama sebi svrha, dobrotvorno, humanitarno i ničim ne zarađeno davanje radnicima. Dakle, u ovom nazivu izostaje osnovni klasni moment, a to je interes poslodavca da se kroz prestacije socijalnog osiguranja i druga socijalna davanja što duže očuva radna sposobnost radnika i isti što bolje stimuliraju na dugogodišnji rad i što veću produktivnost u radu na proizvodnju jedne specijalne vrste robe koja se zove *višak vrednosti*, a pripada kapitalisti. To je osnovni cilj koji motiviše kapitaliste, a njihova „socijalnost” samo jedno od sredstava koja vode tome cilju. Kapitalistička klasa preko svoje države, kako je već istaknuto, bila je prinuđena da na ovom terenu čini ustupke organizovanoj radničkoj klasi kako bi što duže sačuvala osnove društvenog uređenja i svoje privilegije.

¹⁴⁾ Dr. A. Baltić — dr. M. Despotović, op. cit., str. 12.

¹⁵⁾ E. A. Fransworth, op. cit., str. 156; G. H. Camerlynck — G. Lyon-Caen op. cit., str. 26—27 i dr.

Sa iznetih razloga se Socijalno pravo ili socijalno zakonodavstvo od klasika marksizma, s puno suštinskih razloga, naziva otetim ili istrgnutim zakonodavstvom, a o kojim razlozima će na odgovarajućem mestu biti više reči. Dakle, Socijalno pravo ili socijalno zakonodavstvo je neadekvatan naziv za Radno pravo bilo da ga shvatamo u širem ili u užem smislu, a i nezavisno od toga.

d) Kolektivno ili sindikalno pravo

Za nastanak ovog naziva od presudnog su značaja kolektivni ugovori o radu kao vrsta akata kojima se uređuju pravni položaj radnika i sindikata kao subjekt tih ugovora i još više kao inicijator za njihovo zaključivanje i poboljšavanje, naravno, posmatrano sa aspekta interesa radničke klase. Naime, kad je država jednom ipak priznala radnicima pravo na slobodno udruživanje u sindikate, i ako ga je vrlo dugo zabranjivala i oštro, moglo bi se čak reći drakonski, kažnjavala, i pravo sindikata da u ime udruženih radnika zaključuju kolektivne ugovore o radu sa poslodavcima, odnosno njihovim udruženjima, a kolektivnim ugovorima o radu karakter izvora prava to je predstavljalo čitavu revoluciju i ozbiljan napredak u istorijskom razvoju Radnog prava.

I o kolektivnim ugovorima o radu i o sindikatima podrobnije će se govoriti na odgovarajućim mestima. Zasad konstatujemo samo da je pojava i zvanično priznanje od države i jednog i drugog velika tekovina uporne i dugotrajne organizovane borbe radničke klase. Ujedinjena u svoje sindikate radnička klasa je postala mnogo otporniji i snažniji faktor u borbi za poboljšavanje uslova svoga rada i života nego neorganizovani i nemoćni radnik pojedinac.

Obzirom na rečeno, kolektivni ugovori o radu su postali veoma snažan, ako ne koliko i zakon, regulator pravnog položaja radnika putem kojih sindikati uspevaju da izbore povoljnije uslove života i rada radnika od zakonom predviđenog minimuma u najvećem broju zemalja. Tamo gde se pravni sistem ne zasniva na recepciji rimskog prava, kao što je to slučaj u anglosaksonskim zemljama, kolektivni ugovori o radu su i u ovom trenutku najvažniji regulatori pravnog položaja radnika.¹⁶⁾ U tom smislu se i govori o supstituisanju individualnih radnih odnosa kolektivnim radnim odnosima, a i individualni ugovori o radu gube po nešto od svog dugogodišnjeg neprikosovenog značaja obzirom da se njima ne može ugovoriti manje prava za radnike niti pod nepovoljnijim uslovima od onoga što je ugovoreno kolektivnim ugovorom o radu. Ako se ima u vidu izloženi značaj kolektivnih ugovora o radu i, ne više malobrojnih i neorganizovanih fabričkih radnika, već millionske mase u sindikat organizovanih radnika i nameštenika zaposlenih u svim granama privrede, a često i više i šire od toga, biće jasni motivi za nastanak naziva: „Kolektivno ili sindikalno pravo”.

Kolektivno ili sindikalno pravo, između ostalog, čini skup pravila, statuta i normativnih (kolektivnih) ugovora koje donose, odnosno u čijem zaključivanju učestvuju radnički sindikati u obavljanju svojih

¹⁶⁾ Tako na pr. vidi: E. A. Farnsworth, op. cit., str. 156—159; K. W. Wedderburn, op. cit., preface i dr.

društvenih, klasnih i profesionalnih zadataka. Ipak, sindikati to rade „u granicama koje ili određuje ili kontrolira država. Država ih sankcionira (ili ne sankcionira), bilo u sferi donošenja, bilo u sferi primjene prava. Ako ih država (izravno ili neizravno) priznaje itd., ta pravila, statuti, kolektivni ugovori itd. dobivaju karakter izvora prava, ali ni tada ne tvore izvore posebne grane prava (sindikalnog prava), već sastavni dio radnog prava. Takvi izvori prava, u sadašnjoj fazi razvitka radnog prava, mnogo zaostaju (po predmetu reguliranja, po svom značenju i po svom broju) iza izvora radnoga prava koje — uz ostalo — regulira i predmet „sindikalnog prava“ kao svoj sastavni dio. Utoliko je „sindikavno pravo“ samo dio radnog prava, i zato ne može biti adekvatan naziv za granu prava koja bi obuhvaćala cjelokupnost odredaba (i predmeta) radnog prava”.¹⁷⁾ Rečeno ipak, razume se, niukoliko ne umanjuje značaj i ulogu sindikata i kolektivnih ugovora o radu unutar Radnog prava. Naprotiv, taj je značaj, tako reći, iz dana u dan sve veći.

e) Pravo profesionalnih delatnosti

Pojavi ovog naziva, koji je inače novijeg datuma, naročito su doprinela dva faktora. Prvo, oseća se težnja da se pojedine vrste radno-pravnih normi protegnu i na lica koja u ne malom broju nacionalnih zakonodavstava nisu pravno kvalifikovana kao radnici, već kao službenici i to naročito javni službenici kako bi se na taj način išlo ka ujednačavanju, ako se već ne može ići izjednačavanju pravnog položaja svih zaposlenih lica ili, kako se to još uvek često kaže, lica u službi drugog. Drugo, već odavno je ispoljena tendencija da se propisi, naročito oni iz oblasti socijalnog osiguranja, u celini ili samo pojedinih grana socijalnog osiguranja, prošire na sva lica koja se bave nekom profesijom, pa čak i na sva lica u konkretnoj državi. Ovo drugo je doprinelo nastanku naziva Pravo profesionalnih delatnosti još u većoj meri od onog prvog. S druge strane širenje područja primene propisa o socijalnom osiguranju vodi ka tome da nekad isključivo socijalno osiguranje zaposlenih lica preraste u sistem socijalnog obezbeđenja ili socijalne sigurnosti ogromne većine ili svih građana, a o čemu će kasnije biti više reči.

I uz nespornu prisutnost navedenih tendencija i, isto tako, njihovu korisnost Pravo profesionalnih delatnosti, kako mislimo, po svojim svojinskim tj. klasnim obeležjima ne može biti adekvatan naziv za Radno pravo. Profesija je i biti poslodavac-kapitalista posednik ogromne imovine, ali njegov ekonomski i u opšte društveni položaj kao i interesi su daleko od radnika i radnog odnosa i ne regulišu se zakonodavstvom o radu jer i nisu i ne mogu biti predmet toga zakonodavstva. Jasno, reč je o ovim pojmovima u običajenom i najširem, da ne kažemo, univerzalno, prihvaćenom smislu i značenju. Kao takav taj bi pojam bio preširok za Radno pravo jer bi u njega unosio i ono što tamo ne spada, a s druge strane preuzak jer se u radnom odnosu, mada izuzetno, može biti i izvan stvarne profesije konkretnog zaposlenog lica.

¹⁷⁾ Dr. N. Tintić: Radno i socijalno pravo, Knjiga prva, I, op. cit., str. 31.

3. Naziv Radno pravo

Ovaj je naziv relativno najadekvatniji. Kao takav široko je prihvaćen u nacionalnim (*Droit du travail*, *Arbeitsrecht*, *Labor law*, *Diritto di lavoro*, *Trudovoe pravo*, *Pracovno pravo* itd.) i internacionalnim (*L'Organisation internationale du travail* i *Droit internationale du travail*) okvirima. Naziv Radno pravo je, isto tako, već odavno opšte prihvaćeno u teoriji i praksi naše zemlje (u Sloveniji: *Delovno pravo*, a u Makedoniji: *Trudovo pravo*).

Već iz činjenice što se kaže da je ovaj naziv *relativno* najadekvatniji je jasno da se čak i njemu stavljaju određene zamerke pri čemu se polazi od različitih kriterijuma, odnosno motiva. Po jednim taj je naziv uzak obzirom na krug obuhvaćenih lica i otud predlog da se ova grana nazove Pravo profesionalnih delatnosti, a o čemu je već bilo reči. Ovde još dodajmo da se primedbe ove vrste pretežno sreću u pravnoj teoriji buržoaskih zemalja.

Drukčiji su motivi primedaba koje se uz naziv Radno pravo unazad više godina mogu naći kod nekih naših teoretičara. Tako na pr. dr. L. Geršković smatra da bi trebalo ustanoviti dve posebne grane prava umesto sada jedinstvenog Radnog prava. Prva bi se zvala „socijalno pravo“, dok bi se druga mogla povremeno nazivati „proizvođačko pravo“. „Socijalno pravo“ bi, po istom autoru, obuhvatilo norme o uslovima rada i o socijalnim pravima koja ima radni čovek iz rada — odmori, radno vreme, itd. kao i ostala socijalna prava iz socijalnog osiguranja i iz stambenih odnosa, dok bi, kaže on, osnovna prava proizvođača na plodove svoga rada išla u *novu* (podvukao: D, P.) granu „proizvođačko pravo“.¹⁸⁾

Drugo mišljenje po kome bi i u našim uslovima, u mesto naziva Radno pravo, trebalo drukčije nazvati ovu granu prava polazi od izmeđenog položaja ogromne većine naših radnika u odnosu na onaj koga imaju radnici drugde pri čemu se, u principu, polazi od toga da se kod nas u ličnosti radnika koji rade sredstvima rada u društvenoj svojini kumuliraju istovremeno dve funkcije: proizvođač — upravljač. Samoupravljanje, čiju realnu osnovu čini društvena svojina, a koja se na ovom području manifestuje manjim ili većim obimom izvršnih i normativnih ovlašćenja radnih kolektiva da samoupravno uređuju međusobne radne odnose radnika zaposlenih u društvenom sektoru¹ se nastoji istaći kao prevalentna odlika u nazivu ove grane prava. Otud i sugestije da bi se ova grana prava u celini mogla nazvati: „Samoupravno pravo“, ili „Radno-samoupravni status radnih ljudi“, ili „Sistem samoupravnih međusobnih radnih odnosa“ i još drugi.¹⁹⁾ Šta reći o navedenim mišljenjima?

Prvo mišljenje smatramo neprihvatljivim. Bez pretenzija na potpunu raspravu izneće se samo, po našem mišljenju, odlučujući argumenti za ovakav sud.

Prvo, ustavom ustanovljeni načelno jedinstveni položaj radnika u našoj zemlji i, konsekventno tome, jedinstvenost našeg radnog prava

¹⁸⁾ Društveno-ekonomski osnovi pravnog sistema, Arhiv, Beograd, br. 4/59, str. 388—395.

¹⁹⁾ Dr. A. Baltić — dr. M. Despotović, op. cit., str. 14.

ne bi bilo moguće razvijati i cepati ni po kriterijumu prava koja se radnicima priznaju, kao što to nije prihvaćeno ni po kriterijumu mesta zaposlenja pojedinih kategorija radnika.

Drugo, o nazivu „socijalno pravo” već je bilo govora pa se na ovom mestu samo podseća na tamo rečeno. Naziv „proizvođačko pravo” je netačno naučno i praktično. Svi radnici ni u praksi ni, u zakonodavstvu, ni u teoriji nisu okarakterisani kao „proizvođači”, ne bar u redovno i najšire prihvaćenom smislu te reči. Otuda i naš najnoviji Ustav SFRJ u svojim osnovnim načelima, verovatno, upotrebljava duplicitet terminologije nazivajući sva lica koja žive od svog sopstvenog rada: „proizvođačima i stvaraocima”.²⁰⁾ Dodajmo još da ova podela na „socijalno pravo” i „proizvođačko pravo”, u izvesnoj meri, liči na neke podela koje srećemo u stranoj teoriji. Tako na pr. američki pisac E. A. Farnsworth obaveštava, a poznato je da tamo ova vblast — ni kao grana pozitivnog pravnog sistema, ni kao nauka, nije naročito razvijena, da se u SAD pravo sastoji iz dve grane od kojih se prva bavi „blagostanjem radnika” i proučava, u principu, ono što dr. Geršković stavlja u „socijalno pravo”, dok se druga, pod nazivom „radno pravo”, bavi radnim sporovima.²¹⁾

Treće, uslovi rada, radno vreme, odmori, čak i socijalno osiguranje nisu samo, pa ni prevashodno, socijalna prava. To su primarno ekonomska, a tek posredno socijalna prava i takav njihov karakter je, u principu, nesporan pre svega u životnoj realnosti, a zatim i u nauci.

Četvrto, čini se da ovo gledište pomalo gura radne odnose, zasnovane na dohodovnim principima, u civilno-pravne vode u vreme kad je već i u radnopravnoj teoriji kapitalističkih zemalja, manje-više, postalo dominantno ubeđenje o pretežnosti javnopravnog karaktera radnog prava. I još nešto. Šta su to „plodovi rada”? Zar plod rada radnika nije i socijalno osiguranje? Naravno da jeste. Jer, radnik „radeći sredstvima u društvenoj svojini i odlučujući neposredno i ravnopravno s drugim radnim ljudima u udruženom radu o svim poslovima društvene reprodukcije u uslovima i odnosima međusobne zavisnosti, odgovornosti i solidarnosti, ostvaruje svoj lični, materijalni i moralni interes i pravo da se koristi rezultatima svog tekućeg i minulog rada”²²⁾ (podvukao: D. P.). Prema tome, dok je zaposlen radnik ima pravo na obavezno socijalno osiguranje kao rezultat svog tekućeg, a kad izgubi radnu sposobnost, za vreme privremene nezaposlenosti ili za slučaj starosti, kao rezultat ili „plod” svog minulog rada. Sa tih razloga se čini da je prvo mišljenje neprihvatljivo.

Sa drugim mišljenjem stvari stoje znatno drukčije. Tu, čini se, ima razloga i za, i protiv. U prilog ovom mišljenju ide to što radnik u udruženom radu sredstvima u društvenoj svojini, između ostalog, ima — kao svoje neotuđivo pravo — pravo da radi tim sredstvima i da, kao *slobodan i ravnopravan* s drugim radnicima u udruženom radu, upravlja svojim radom i uslovima i rezultatima svoga rada pa mu se, shodno tome, zajemčuje pravo da uređuje međusobne radne odnose, odlučuje o dohotku koju ostvari u različitim oblicima udruživanja ra-

²⁰⁾ Ustav SFRJ, osnovno načelo II/1.

²¹⁾ Uvod u pravni sistem Sjedinjenih Američkih Država, op. cit., str. 156.

²²⁾ Ustav SFRJ, op. cit., Osnovna načela, II/2.

da i sredstava i da stiće lični dohodak. Zaista, taj obim i značaj slobode, ravnopravnosti i samoupravnosti znatne većine naših radnika markantno razlikuje njihov položaj od položaja radnika bilo gde u svetu. U istoj meri razlikuje se i Radno pravo naše zemlje od onog u drugim državama, a iz samog naziva — ovakvog kakav je — to se ne vidi. Pomenuti nedostatak, kako mislimo, osnovni je motiv drugog gledišta i nema razloga da se sa njim u toliko složimo.

Međutim, kako je već rečeno, ima razloga i za drukčija razmišljanja. Prvo, kao deo međunarodne zajednice naša država ima i brižno čuva svoj potpuni suverenitet. S druge strane ona je vrlo otvoren i aktivni činilac života i rada u međunarodnoj zajednici. Kao takva ona preuzima i dosledno izvršava brojne i značajne međunarodne obaveze na svim područjima, pa i u oblasti uređivanja pravnog položaja radnika. Tako gledano naša zemlja spada u red država koje su prihvatile veliki broj konvencija i preporuka Međunarodne organizacije rada i odgovarajućih akata brojnih drugih činilaca međunarodnog prava. Isto tako je Jugoslavija zaključila više desetina dvostranih ugovora sa raznim državama iz oblasti radnih odnosa i socijalnog osiguranja. Svi ti akti zajedno ratifikovani odnosno akceptirani postaju izvori našeg radnog prava i predstavljaju značajan, brojan i obiman deo sveukupnih njegovih izvora.

Drugo, „Radnička klasa i svi radni ljudi i putem državne vlasti opšte obaveznim normama obezbeđuju socijalističke društvene odnose, razvoj društva i upravljanje društvenim poslovima na samoupravnim osnovama, štite slobode i prava čoveka i građanina, socijalističke samoupravne odnose i samoupravna prava radnih ljudi, rešavaju društvene sukobe i štite Ustavom utvrđeni poredak”²³⁾ (podvučeno: D. P.). Na osnovu ovakvog načelnog opredeljenja koje rezultira iz još uvek postojeće unutrašnje i međunarodne stvarnosti, što će verovatno, još relativno dugo biti prisutno, naša država (Federacija, republike i niže društveno-političke zajednice) uređuje osnovna i brojna druga prava radnika svojim opšteobaveznim normama vraćajući, istovremeno, radnicima u udruženom radu njihovo neotuđivo pravo da i sami slobodno i ravnopravno putem samoupravnih opštih akata uređuju ta prava u granicama po kojima samoupravni opšti akti moraju biti u saglasnosti sa zakonom i načelima morala socijalističkog samoupravnog društva²⁴⁾.

Treće, kolektivnim ugovorima o radu obezbeđuju se radnicima zaposlenim kod privatnih poslodavaca, shodno pravima radnika u udruženom radu, pravo na sredstva za zadovoljavanje ličnih i zajedničkih potreba i druga prava koja obezbeđuju njihovu materijalnu i socijalnu sigurnost.²⁵⁾

Da zaključimo. U multiplicitetu izvora ove grane prava: međunarodni izvori, akti države, samoupravni opšti akti i kolektivni ugovori o radu ovi treći bi pretstavljali „Samoupravno radno pravo” ili neki drugi modalitet ovog naziva. Njima se, gore rečenim granicama, uređuje položaj radnika zaposlenih u društvenom sektoru. Dakle, u okvi-

²³⁾ Ustav SFRJ, op. cit., Osnovna načela, IV/18.

²⁴⁾ Zakon o udruženom radu „Sl. list SFRJ”, br. 53/76, čl. 575.

²⁵⁾ Ustav SFRJ, op. cit., čl. 68. st. 2.

ru opšte obaveznih normi ratifikovanih ili akceptiranih međunarodnih akata sa ovog područja i odgovarajućih akata države. S druge strane se samoupravni opšti akti u opšte ne odnose na pravni položaj radnika zaposlenih kod privatnih poslodavaca, a što je uslovljeno karakterom sredstava u ličnoj svojini građana. Kao takvo „Samoupravno radno pravo“ je uži pojam od „Radnog prava“ i predstavlja samo jedan njegov deo i ako veoma značajan sa permanentno prisutnom tendencijom daljeg porasta njegovog značaja. Na osnovu svega rečenog smatramo da i dalje treba zadržati naziv Radno pravo kao okvir za izučavanje sveukupnih pravila kojima se uređuje pravni položaj radnika u našoj zemlji, dok bi se Samoupravno radno pravo, kao uži izvedeni pojam (deo Radnog prava), moglo i trebalo, obzirom na njegov postojeći još više rastući značaj, izučavati unutar Radnog prava, u svo-novnim i bitnim, ili kao samostalna disciplina sa svim pojedinostima na specijalističkim, odnosno posle-diplomskim studijama. Najzad, nije isključivo da se Samoupravno radno pravo proučava unutar posebne pravne discipline pod nazivom. „Samoupravno pravo“, ne samo radno, tamo gde je ona uneta u nastavni plan i program studija, odnosno gde će biti uneta.²⁶ Na izloženi način bi se, u ovom pitanju, pridružili još nekim piscima koji stoje na stanovištu da treba zadržati naziv Radno pravo za ovu disciplinu sve dok se ne steknu uslovi za njegovo napuštanje i ako on nije bez nedostataka, pogotovo u našim uslovima.²⁷)

§ 7. METODI PROUČAVANJA I IZGRADNJE RADNOG PRAVA

1. *Pristup pitanju*

Ovo je jedno od fundamentalnih pitanja nauke Radnog prava od koga, u mnogo čemu, zavise i rezultati do kojih će se doći posmatrano sa teorijskog i praktičnog stanovišta tj. sa stanovišta naučne osnovnosti i aplikativnosti rezultata.

Pri razradi ovog pitanja, kako mislimo, mora se voditi računa o tome da je Radno pravo deo nauke u opšte, deo društvenih — posebno pravnih — i drugih sa njima blisko tangentnih nauka, i najzad od svih drugih različita, pa u toliko samostalna nauka sa sopstvenim predmetom proučavanja, generalnim ili univerzalnim, opštim i posebnim karakteristikama, sebi imanentnim specijalnim i autonomnim pravilima i td.

²⁶) Na izloženi način smo i ranije zauzeli stav o nazivu „Samoupravno radno pravo“, potrebi i mogućim okvirima njegovog proučavanja, a što je i prihvaćeno i realizovano kroz nastavne planove i programe na osnovnim i posle-diplomskim studijama na Pravnom fakultetu u Nišu. U tom smislu vidi naš rad: Opšta i osnovna pitanja Samoupravnog radnog prava, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu, 1970, str. 225—261.

²⁷) Tako na pr. vidi: dr. R. Pešić, op. cit., str. 47; dr. N. Tintić, Radno i socijalno pravo, I, op. cit., str. 33—34.

2. Metodi proučavanja Radnog prava

Metodom u nauci nazivamo postupke i sredstva pomoću kojih ona dolazi do saznanja svog predmeta. Obzirom na različitost predmeta proučavanja pojedinih nauka postoje i razlike u njihovim metodama. Ipak, postoje izvesni manje-više zajednički metodi za sve nauke. Kao takvi oni sadrže najopštija, osnovna i fundamentalna uputstva o saznavanju pojava u svetu. Takav najopštiji naučni metod koji se primenjuje u svim naukama, i ako s različitim modifikacijama, jeste *dijalektikomaterijalistički* odnosno *istorijskomaterijalistički metod*. Prvi se primenjuje u svim naukama, a drugi samo u društvenim.

Pomoću prvog metoda ćemo proučavati zavisnost Radnog prava od materijalne osnove društva kao i njegovo povratno dejstvo na ovu osnovu, a pomoću drugog pretpostavke koje su se morale steći za njegov nastanak, one koje su omogućile njegov opstanak i pospešile njegov razvoj, kao i posledice iz svega toga. Ukratko, pomoću istorijskomaterijalističkog metoda ćemo proučavati Radno pravo kao društvenu nauku koja izrazito naglašeno zaseca u osnovne društvene produkcione dakle, duboko klasne odnose i interese. Ili još kraće rečeno ovaj metod omogućuje proučavanje Radnog prava kao društvenoistorijske kategorije.

Kao što je istaknuto u pristupu ovom pitanju, Radno pravo je društvena i još uže pravna nauka. Kao takvo ono se mora proučavati i uz pomoć posebnih metoda razvijenih u pravnim naukama, a to su *pravni* i *sociološki metodi*.

Pravni (ili kako se sve još naziva: dogmatski, egzegetički, formalnolički i normativistički) metod je specifičan u toliko što je prilagođen posebnom predmetu koji izučava pravo. Cilj ovog metoda, inače najstarijeg i najrazvijenijeg u pravnoj nauci, jeste da nam opiše pravo i tačno izloži njegovu sadržinu. To važi za pravo u celini, a samim tim i za svaki njegov deo, dakle, i za radno pravo. Jer, kao što je već rečeno, sadržina prava čini predmet proučavanja pravne nauke. Međutim, pravni metod je prevashodno nastao iz praktičnih potreba koje se ogledaju u tome što se prvo mora tačno saznati sadržina prava da bi smo se mogli u praksi upravljati u skladu sa tom sadržinom. Uz sav svoj nesporno veliki praktični, pa i naučni značaj pravni metod ima ozbiljnih nedostataka. Naime, on odgovara na pitanje kakvo je neko pravno, kako tačno glasi njegova sadržina, ali ne i na pitanje zašto je ono takvo kakvo jeste i da li ga eventualno treba menjati, u kom pravcu i u kolikom obimu. Na ta pitanja pravni metod ne može pružiti odgovor i u tome je njegova nepotpunost i manjkavost u nauci. Kao rezultat ovih manjakovosti pojavio se i razvio *sociološki* odnosno *politikološki metod*.

Pomoću sociološkog metoda ispitujemo društvene uzroke koji su doveli do stvaranja pravila radnog prava baš sa takvom sadržinom, veze između tih pravila i društva, ko se zalagao za ili protiv takvih pravila, u korist kojih snaga ta pravila deluju a na čiju štetu, kako se drugi društveni odnosi menjaju pod njihovim dejstvo itd., a pomoću politikološkog metoda šta, kako, zbog čega, odnosno zbog koga ta i takva pravila treba menjati. Tako se pravni i sociološki, odnosno

politikološki metod međusobno dopunjavaju. Jer, besmisleno je izučavati radno pravo samo putem sociološkog, odnosno politikološkog metoda a bez poznavanja sadržine koja čini njegov predmet, baš kao što je besmisleno a i nemoguće proučavati ga pomoću pravnog metoda bez mogućnosti da razumemo zašto je ono baš takvo, a ne drukčije.²⁸⁾

„Navešćemo primer upotrebe jednog i drugog metoda. Kad proučava jedan ugovor; na pr. *ugovor o radu*, pravni metod se ograničava na to da izvede do kraja i uskladi logičku sadržinu dotičnih pravnih propisa, da tako dobije odgovor ko su subjekti toga ugovora, kakva su njihova uzajamna prava i obaveze, način na koji se taj ugovor sklapa. način njegovog prestanka itd. Međutim, ne ispituje zašto i kada se takav ugovor javlja u pravu, kakvi ga stvarni uzroci izazivaju, koje su stvarno (s društvenog gledišta) ličnosti koje su subjekti ugovora, kakav je njihov stvarni odnos koji se izražava u ugovoru itd. Tako se na pr. iz sadržine pravnih normi u tom ugovoru dobija da su stranke u njemu potpuno ravnopravne i slobodne. Međutim, bez analize društvene sadržine njegove ne može se videti da je ta sloboda i ravnopravnost stvarno samo prividna i da je stvarno poslodavac u bolje položaju od radnika, da mu nameće uslove koji znače eksploataciju itd.”²⁹⁾ (podvučeno: D. P.).

Višestruko korisnim u proučavanju radnog prava, kao pretežno pozitivnopravne grane i naučne discipline, u višestrukome smislu te reči, može se smatrati još jedan metod koji se sve više razvija i dobija na svom značaju, a to je *komparativnopravni metod*.³⁰⁾ Cilj je toga metoda da putem međusobnog upoređivanja istovremeno važećih pravila radnog prava u različitim sredinama i uslovima otkrije ona rešenja koja su najadekvatnija za datu sredinu i date društveno-ekonomske i političke uslove. Obzirom na to komparativnopravni metod omogućuje diferenciranje, ne samo Radnog prava od drugih nauka, već i radnog prava jedne u odnosu na ono koje postoji u drugoj sredini, jer je tim putem idući moguće saznati šta je zajedničko, ali i šta različito u radnom pravu različitim sredinama uz otkrivanje uzroka i posledica svega toga pomoću sociološkog odnosno politikološkog metoda. Tako na pr. razlikujemo radno pravo kapitalističkih od onog u socijalističkim zemljama, francusko od švedskog, naše od sovjetskog itd.

Osim kompariranja postojećih radnopravnih režima u različitim državama ovaj metod je koristan, rekli bismo čak i nužan i unutar pojedinih država, naročito onih sa federalnim uređenjem, gde, osim centralnih državnih organa, u uređivanju pravnog položaja radnika određena — manja ili veća — ovlašćenja imaju i federalne jedinice. Položaj republika i pokrajina u našoj Federaciji prema najnovijem Ustavu od 1974. god. još više aktueliziraju ovo pitanje. Dodajmo još da je ovaj metod moguć i koristan i na terenu Samoupravnog radnog prava, shvaćenog u gore preciziranom smislu, i to teritorijalnom, radnofunkcionalnom, predmetnom i institucionalnom kriterijumu. Ovaj zad-

²⁸⁾ O metodama u nauci u opšte i u pravnim naukama posebno vidi detaljnije: dr. R. Lukić sa dr. B. Košutićem, Uvod u pravo, „Naučna knjiga”, Beograd, 1975, str. 12—15.

²⁹⁾ Dr. R. Lukić sa dr. B. Košutićem, op. cit., str. 14.

³⁰⁾ G. H. Camerlynck — G. Lyon-Caen: Droit du travail, 2 Edition, Dalloz, Paris, 1967, str. 43.

nje pomenuti aspekt komparativnopravnog metoda je koristan za ocenu postojećih rešenja posmatrano sa aspekta jedinstvenosti našeg radnog prava, kao i sa aspekta ocene konsekvantnosti rešenja izvedenih iz ustava i zakona.

Na osnovu široko priznate korisnosti, primenjivosti i značaja komparativnog metoda, podvucimo i to, u okviru Radnog prava ili kao specijalistička disciplina razvila se nova relativno samostalna i celovita nauka pod nazivom: „Komparativno radno pravo”.

Završavajući izlaganja o metodima proučavanja Radnog prava podsetimo još jednom na već istaknutu korisnost i neophodnost respektovanja rezultata do kojih su došle druge društvene i nedruštvene nauke bliske nauci ove discipline po predmetu svog proučavanja, a o čemu je već bilo reči (vidi gore: §5.).

3. Metod izgradnje radnog prava Jugoslavije

Izgradnja radnog prava Socijalističke Jugoslavije unutar celokupnog pravnog sistema naše zemlje se karakteriše vidnim prisustvom onih postulata, načela i principa sa kojima je uspešno vođena i okončana Narodno-Oslobodilačka borba i socijalistička revolucija u našoj državi i na kojima se temeljila i danas temelji izgradnja i dalji razvoj našeg društva. Uz respektovanje rezultata do kojih je došla ova pravna nauka putem sebi svojstvenih metoda, naročito poštujući istorijskomatrijalistički metod, tj. marksističko učenje o državi i pravu kao društveno-istorijskim kategorijama ono se je „izgrađivalo saglasno našim stvarnim društvenim odnosima, konkretnim uslovima razvoja i potrebama naše društvene zajednice i radnog čoveka, a u skladu sa materijalnim mogućnostima privrede. Otuda naše radno pravo nije kopija i recepcija, a to ne može ni biti — stranog radnog zakonodavstva, već ima svoj specifičan put razvoja, svoje sopstvene principe i norme, koje su svojstvene našim društvenim odnosima i uslovima”.

Drugo, konsekvantno istaknutom u posleratnom zakonodavstvu o radu socijalističke Jugoslavije konstatovano je bilo prisutno nastojanje da se postigne što veći sklad između forme i sadržine, tj. dijalektičko jedinstvo između društvenog odnosa i pravnog pravila kojim se taj odnos reguliše. U tom nastojanju, obzirom na izrazito dinamičan ekonomski i opšte-društveni razvoj čiji je osnovni pokretač i nosilac organizovana radnička klasa, nekad se više, a nekad manje uspevalo. Iz razumljive želje da se što brže i što pre ide napred, ponekad i preko realnih mogućnosti i nezavisno od njih, katkad i uz pomoć nedovoljno osnovanih mišljenja da se *samo* zamenom forme može menjati suština realno postojeće stvarnosti neodumice, veći ili manji nesklad između usvojenih i nespornih principa i njihove konkretizacije, nepotpunosti, nejasnosti, nedorečenosti itd.

Ilustracije radi pomenimo samo neka pitanja. U jednom trenutku je na pr. ex officio, prevagnulo mišljenje da instituciju „radni odnos” treba u principu izostaviti iz našeg pravnog sistema uz argumentaciju da je taj pojam nastao u kapitalističkom pravu i da, samim tim, jeste i mora biti uvek i svagde inkarnacija eksploatatorskih odnosa me-

đu ljudima. Bez ulaženja u raspravu problema na ovom mestu jer će o njemu docnije biti reči učinimo samo nekoliko napomena.

Ako bi se konsekventno primenila pomenuta logika i iz našeg prava izbacili svi termini nastali u buržoaskom, pa čak i u starom rimskom pravu kako bi ono izgledalo i da li bi to u opšte bilo moguće? Zar je radni odnos između radnika organizovanih u institucionalizovane oblike udruženog rada koga obavljaju sredstvima u društvenoj svojini i sa samoupravljanjem kao neotuđivim pravima koja im, kao takva, niko ne može oduzeti i sa čistim dohotkom preko koga raspolazu i sredstvima za ličnu i zajedničku potrošnju i društvenim kapitalom i gde načelno nestaje svaki oblik najamnog položaja radnika,³¹⁾ isti onakav radni odnos kakav postoji u kapitalizmu i samo zbog toga što se tako zove? Sta je logičnije nego odnos do koga dolazi između ljudi u procesu rada nazvati radnim odnosom, i po čemu bi to sada bilo u neskladu sa našim socijalističkim sistemom čije je jedno od osnovnih načela da: „Rad i rezultati rada određuju materijalni i društveni položaj čoveka, na osnovu jednakih prava i odgovornosti”? Rečeno ne treba naopako shvatiti kao zalaganje za uobičajenu pravnu terminologiju po svaku cenu i još manje kao negiranje potrebe za zamenom neadekvatnih termina. Tako na pr. nikom ne pada ni na pamet da u mesto pojma: „samoupravni opšti akt” zadrži pojam „radni red” ili „unutrašnji radni red” i sl.

Kao primere povremeno ili privremeno, manje ili veće nesaglasnosti između usvojenih i nespornih principa i njihove konkretizacije, takođe ilustracije radi, pomenimo: uticaj zaposlenja penzionera na isplatu penzije, odnosno mogućnosti da se istovremeno prima i penzija i lični dohodak iz radnog odnosa; regulisanje mogućnosti i obima ličnog rada sredstvima u ličnoj svojini građana; priznavanje staža provedenog u nekadašnjim seljačkim radnim zadrugama itd. U sada važećem pravu kod svih ovih pitanja postoje osetne razlike idući od jedne do druge republike, odnosno pokrajine.

Pitanja su da li ove i njima slične razlike odgovaraju ili ne, jesu li u skladu ili nisu sa bitno istom jednakošću i položajem radnika i radnih ljudi naše zemlje koje im garantuje Ustav SFR Jugoslavije? Jer, po tom istom Ustavu postoji „jednakost prava, dužnosti i odgovornosti ljudi, u skladu sa ustavnošću i zakonitošću... rad i rezultati rada određuju materijalni i društveni položaj čoveka na osnovu jednakih prava i odgovornosti... Građani su jednaki u pravima i dužnostima, bez obzira na nacionalnost... Svi su pred zakonom jednaki... *Prava po osnovu rada*, koja su od uticaja na ostvarivanje prava iz socijalnog osiguranja i druga slična prava, priznaju se na celoj teritoriji Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije bez obzira na to u kojoj su *društveno-političkoj zajednici stečene*”³²⁾ (podvučeno: D. P.).

U daljoj izgradnji pravnog sistema kojim se uređuje položaj radnika u našoj zemlji značajan doprinos mogla bi i morala dati, izme-

³¹⁾ U tom smislu detaljnije vidi E. Kardelj: „Zakon o udruženom radu — krupan korak u razvoju i stabilizaciji našeg sistema samoupravnog udruženog rada”, „Borba”, Beograd, 1976, str. 51—52.

³²⁾ Vidi Ustav SFRJ, op. cit., čl. 11, 154, 253. i dr.

đu ostalih, i nauka Radnog prava u uspješnijem prevazilaženju ili bar ublažavanju pomenutih i njima sličnih nedoumica neusklađenosti, nepotpunosti, a ponekad i protivrečnosti³³.

Metod izgradnje našeg novog radnog prava karakteriše se i izvanrednom demokratičnošću. Naime, uvođenjem samoupravljanja i samoupravnog regulisanja međusobnih radnih odnosa ranije skoro isključivo rezervisana regulativna funkcija za predstavničke i druge državne organe proširena je na izvanredno veliki broj institucija društvene organizacije rada. Tako je svaka organizacija udruženog rada i radna zajednica, u granicama ustava i zakona, postala „zakonodavac” za sebe. Uz to se gotovo svaki značajniji zakon iz ove oblasti proučava principijelnoteorijskim obrazloženjem o osnovima, koncepciji i sadržini predloženih rešenja, a što je od nesumnjivog uticaja na tumačenje i primenu tih propisa.

§ 8. SISTEM RADNOG PRAVA

1. *Generalno*

Sistem Radnog prava, kao i svake druge naučne discipline, mora predstavljati sistematsku, relativno usklađenu, logičnu i neprotivrečnu popunu celinu uslovljenu predmetom svog izučavanja, svojim karakteristikama i odnosom prema drugim pravnim i vanpravnim, a sebi bliskim naukama. Kao takav on se mora, a u velikom broju slučajeva i ne može, u potpunosti i do kraja slediti sistematiku datu u važećim propisima kao ni obratno, a zbog delimično različitih zadataka i još više mogućnosti koje pred sobom imaju važeći propisi s jedne, i nauku Radnog prava s druge strane. Naime, pozitivnom radnom pravu je prevashodno zadatak da uredi (reguliše, propise, normira) ovu oblast društvenih odnosa krećući se u okviru granica naređenja, ovlašćenja i zabrana, dok je zadatak nauke Radnog prava znatno širi u prostoru i vremenu, prema uzrocima i posledicama. „Stoga, praktično, sistem radnog prava nije identičan sistemu zakonika (ili zakona) o radu. Uz ono što nužno ulazi u zakon o radu, u radno pravo ulazi i naučna obrada niza pitanja iz ekonomike rada, sociologije rada, organizacije rada, industrijske sociologije, psihologije rada i socijalne psihologije, medicine i higijene rada itd., kao temelja za svaćanje postanka, razvoja i sadržaja, a napose efikasnosti najvećeg broja institucija radnog prava”³⁴) U radno pravo, još više i pre od ovde pomenutih disciplina, kako je istaknuto prilikom izlaganja njegovog odnosa prema drugim naukama, ulazi i naučna obrada niza pitanja iz političke ekonomije, istorije (naročito države i prava) i svih drugih pravnih disciplina.

³³) I dosad je ukazivano na nedoumice i neusklađenosti u našem pravu i na zadatke nauke Radnog prava i pravne nauke u opšte u tom pravcu. Tako na pr. vidi: dr. A. Baltić — dr. M. Despotović, op. cit., str. 11, 51—54 itd.; M. Perović: Ljudi i zakoni — Različito o istom: da ili ne, „politika”, Beograd, 1. 9. 76, str. 10; i dr.

³⁴) Dr. N. Tintić: Radno i socijalno pravo, Knjiga prva (I), „Narodne novine”, Zagreb, 1969, str. 49.

Međutim, ako nema identičnosti između sistema važećih propisa radnog prava i nauke Radnog prava što veća sličnost je poželjna i nužna već i zbog toga što je zadatak svake nauke prethodnički i što je samo na podlozi naučno utvrđenih činjenica moguće izgraditi objektiv, racionalan i inspirativan sistem važećeg radnog prava. S druge strane sistem važećih radnopravnih normi, kao sublimat dotadašnjih teorijskih saznanja jeste odgovarajuća osnova, ne samo za ponašanja u skladu sa zakonom, već i za dalji razvoj radnopravne nauke.

2. Sistem Radnog prava Jugoslavije

Izlažući shvatanje o mestu radnog prava u pravnom sistemu ukazano je da se još i danas većina radnopravnih teoretičara i praktičara u buržoaskim zemljama muči pokušavajući ogromno gradivo radnog prava smestiti na Prokrustovu postelju javnog i privatnog prava³⁵, nastojeći da kroz ovu dihotomiju, inače preuzetu iz starog rimskog prava, zaštite kapitalističku svojinu nad sredstvima za proizvodnju tj. osnovne klasne interese vladajuće klase³⁶. „Marks i Engels su još u „Nemačkoj ideologiji” dokazali klasnu opredeljenost takve podele pravnog sistema, koja je u kapitalizmu nužna... Ta tvrdnja klasika marksizma je doživela svoju potvrdu već u periodu državnog kapitalizma”³⁷)

U uslovima društveno-ekonomskog uređenja zasnovanog na slobodno udruženom radu sredstvima u društvenoj svojini i na samoupravljanju radnika u proizvodnji i raspodeli društvenog proizvoda, principijelno govoreći, izostaje realna podloga za podelu pravnog sistema na javno i privatno pravo. Samim tim izostaje i osnovanost za stavljanje radnog prava u te okvire, kako je to već ranije istaknuto.

Konsekventno rečenom bi osnovana polazišta pri izradi sistema radnog prava morali biti dosadašnji rezultati radnopravne nauke i Ustava Jugoslavije kao i drugi na osnovu njega doneti propisi iz oblasti zakonodavstva o radu u najširem smislu te reči. Ovo i stoga što Ustav SFRJ predstavlja sintezu društveno-političkih borbi i teorijskih saznanja i izraz odlučnosti organizovanih socijalističkih snaga da sve odnose u društvu grade polazeći od interesa, ciljeva i rukovodeće uloge radničke klase i od potreba stalnog razvijanja i jačanja socijalističkog samoupravljanja.³⁸)

Sa označenih pozicija, koliko nam je poznato polaze i drugi naši teoretičari radnog prava.³⁹) Otuda, i ako u nas nema jedinstveno usvo-

³⁵) U tom smislu vidi dr. R. Kyovsky: Učbenik delovnega pravā in socialnega zavarovanja — Opšti deo, Ljubljana, 1961, str. 83. Prokrustova postelja — (prema dr. B. Kljajiću: Riječnik stranih riječi, „Zora”, Zagreb, 1951) 1. krevet starogrčkog mitskog razbojnika Prokrusta, na koji je on stavljaio svoje žrtve te je onima, koji su bili duži od kreveta, odsecio noge, a onima koji su bili kraći, istezaio noge; 2. u prenosnom značenju veštačka mera, kojoj neko želi nešto nasilno prilagoditi.

³⁶) Tako na pr. vidi: A. Nikisch, op. cit., str. 45—53; A. Brun H. Galland, op. cit., str. 13; G. H. Camerlynck — G. Lion-Caen, op. cit., str. 14—47; dr. S. Baič, op. cit., str. 1—5; i dr.

³⁷) Dr. R. Kyovsky, op. cit., str. 83.

³⁸) Deseti kongres SKJ — Dokumenti, Beograd, 1974, str. 195.

³⁹) Dr. A. Baltić — dr. M. Despotović, op. cit., 1975; dr. R. Kyovsky, op. cit., 1961; dr. B. Blagoev, op. cit., 1968; dr. B. Perić, op. cit., 1949, i 1950, kao i Radno

jenog programa za studiranje Radnog prava koji bi važio za sve pravne fakultete u zemlji i njima srodne visokoškolske institucije, sledstveno tome ni u svemu jednakog sistema Radnog prava, svi teoretičari izlažu, u glavnom, iste pravne institute toga predmeta.⁴⁰⁾ Osetnije razlike se tiču stepena obrade, odnosno posebnog naglašavanja ovog ili onog dela Radnog prava.

Tako na pr. naš nesumnjivo najplodniji pisac udžbenika Radnog prava prof. dr. A. Baltić, koji je u razdoblju od 1957. do 1965. god. napisao tri izdanja Osnovi radnog prava, a od 1967. do danas — u koautorstvu sa prof. dr. M. Despotovićem — još šest izdanja, akcent stavlja na institucionalno-pojmovnu obradu najvažnijih kategorija Radnog prava.⁴¹⁾ Profesori dr. R. Kyovsky i dr. B. Perić u svojim udžbenicima, a i izvan toga, naročito naglašavaju značaj i ulogu sindikata i izvora radnog prava međunarodnog porekla.⁴²⁾ Slično pomenutima prof. dr. B. Blagoev i prof. dr. R. Pešić izuzetan značaj pridaju aktima Međunarodne organizacije rada.⁴³⁾ Profesor dr. N. Tintić je ranije opširnije nego druge izvore radnog prava obrađivao kolektivne ugovore o radu,⁴⁴⁾ a što ne čini u svom najnovijem sistemskom delu Radno i socijalno pravo.⁴⁵⁾

Stepen obrade pojedinih sistemom obuhvaćenih radnopravnih institucija je, između ostalog, najčešće bio uslovljen primarnom namenom udžbenika i ocenom potrebne da se redovno reaguje na izrazitu dinamiku našeg zakonodavstva o radu. Obzirom na to neki su udžbenici dati kao relativno sažeta i potpuna celina najvažnijih radnopravnih instituta primarno namenjena studentima osnovnih studija, a i praksi.⁴⁶⁾ Drugu čine udžbenici koji su najavljeni, a delimično i realizovani, kao sistemski dela sa širom namenom i obradom sadržine Radnog prava.

U grupu relativno sažetih udžbenika prvenstveno namenjenih studentima osnovnih studija spadala bi, čini se, dela prof. dr. A. Baltića i prof. dr. M. Despotovića, kao i prof. dr. B. Perića i dr. R. Pešića. Sistematika ovih udžbenika sadrži tri osnovna dela od kojih je prvi pretežno načelo teorijske prirode, drugi takođe pretežno namenjen izlaganju sistema važećeg radnopravnog zakonodavstva i treći posvećen socijalnom osiguranju. Uz to se u udžbeniku prvo navedene dvojice profesora nalazi i deo posvećen sociologiji rada.

U drugu grupu bi se mogla svrstati dela prof. dr. R. Kyovskog i, naročito, prof. dr. N. Tintića. Prvi je svoj sistem zamislio kao dve knjige od kojih bi prva obrađivala Radno pravo, a druga Socijalno osigu-

pravo sa socijalnim osiguranjem, Pravni fakultet Sarajevo (skripta), sveska I—V, 1968—1970; dr. N. Tintić, op. cit., 1969. i 1972; dr. R. Pešić, op. cit., 1966.

⁴⁰⁾ Dr. B. Perić: „Radno pravo sa socijalnim osiguranjem, Sveska I, 1968, str. 33—34.

⁴¹⁾ Dr. A. Baltić — dr. M. Despotović, op. cit., 1971. i 1976.

⁴²⁾ Dr. R. Kyovsky i dr. B. Perić, dela citirana pod 33 i 37.

⁴³⁾ Dr. B. Blagoev, 1968. i dr. R. Pešić, 1966.

⁴⁴⁾ Osnovi radnog prava, I, Zagreb, 1955, str. 220—256.

⁴⁵⁾ Radno i socijalno pravo, Knjiga prva (I), str. 40—52.

⁴⁶⁾ Vidi dr. A. Baltić — dr. M. Despotović, op. cit., 1975, (Napomene uz četvrto izdanje).

ranje. Prva knjiga je zamišljena kroz opšti i posebni deo dok je sistematika druge knjige ostavljena za kasnije. U tom sistemu je izišao prvi deo prve knjige.⁴⁷⁾

U svom najnovijem delu „Radno i socijalno pravo” prof. dr. N. Tintić najavljuje potpun i opširan sistem ove naučne discipline „kao plod... svega značajnog što je u toj oblasti (i u našoj zemlji i u inozemstvu) stvarano i ostvareno kako u nauci, tako i u zakonodavstvu i u praksi”.⁴⁸⁾ Ovaj celoviti sistem „o pravu radnih odnosa i socijalnih prava radnika”⁴⁹⁾ je zamišljen u tri knjige od kojih bi prva obrađivala radne odnose, druga socijalno osiguranje i treća socijalnu zaštitu odnosno socijalnu politiku i — u krajnjoj liniji — socijalnu sigurnost. Sadržina prve knjige je sistematizovana u dvanaest delova. Prvih sedam je obrađeno u prvoj (1969) i drugoj (1972) svesci prve knjige. Svaka od ovih svezaka ima po 700 stranica velikog formata i već sada se može reći da je to najdetaljnija obrada obuhvaćene građe dosad izvršena na nekom od jezika naših naroda. Preostalih pet delova verovatno će biti obrađeni u trećoj svesci prve knjige. Sistematika druge i treće knjige još nisu objavljene. Sistem prof. Tintića: „Radno i socijalno pravo” je namenjen studentima osnovnih i posle-diplomskih studija i praksi. Ovo delo, kako ističe njegov autor, osim za Radno i Socijalno pravo postaje udžbenik i za više drugih predmeta kao što su: Socijalna politika, Međunarodno i regionalno radno i socijalno pravo, a pojedinim svojim delovima i za sistem Socijalne sigurnosti, kao i za Sigurnost i zaštitu na radu.

Pod naslovom: „Osnovi radnog prava”, a na osnovu svega gore rečenog, opredeljujemo se, u ovom času, za udžbenik koji bi po svojoj primarnoj nameni i stepenu obrade predmetne građe trebao pripadati prvopomenutoj grupi udžbenika. Kao takav primarno se name-njuje studentima osnovnih studija na pravnom fakultetu sa nadom da bi mogao biti od koristi i drugima, uključujući i našu praksu. Tom cilju se posvećuje i sistematika, metod i obim obrade. Ovako zamišljen sistem Radnog prava obuhvata:

OPŠTI DEO

I. Opšta i osnovna pitanja Radnog prava: 1. Predmet i sadržina Radnog prava; 2. Definicija Radnog prava; 3. Karakteristike Radnog prava; 4. Mesto Radnog prava u pravnom sistemu i njegov značaj; 5. Odnos Radnog prava prema drugim granama prava; 6. Nazivi za ovu granu prava; 7. Metod izučavanja i izgradnje Radnog prava i 8. Sistem Radnog prava.

II. Nastanak i razvoj Radnog prava: 1. Opšti pogled, 2. Nastanak i razvoj Radnog prava u drugim državama; 3. Nastanak i razvoj Radnog prava u Međunarodnim razmerama i 4. Nastanak i razvoj Radnog prava u Jugoslaviji.

⁴⁷⁾ Učbenik delovnega prava in socialnega zavarovanja, I knjiga: Delovno pravo, I Del: Splošni del, Ljubljana, 1961. god.

⁴⁸⁾ Dr. N. Tintić, op. cit., Knjiga prva (I), predgovor.

⁴⁹⁾ Dr. N. Tintić, op. cit., Knjiga prva (II), predgovor.

III. Izvori Radnog prava: 1. Pojam i klasifikacija; 2. Akti države kao izvori Radnog prava; 3. Međunarodni izvori Radnog prava; 4. Samoupravni opšti akti kao izvori Radnog prava i 5. Kolektivni ugovori o radu.

IV. Radni odnos: A. Opšta i osnovna pitanja: 1. Osnovna pitanja, karakter i pojam radnog odnosa; 2. Bitni elementi, pravna obeležja i subjekti radnog odnosa; 3. Klasifikacija radnih odnosa; 4. Faktički radni odnosi; 5. Rad kod kuće radnika; 6. Lica van radnog odnosa i 7. Šta se ne smatra radnim odnosom (za obavljanje kojih poslova se ne zasniva radni odnos). B. Sistem radnih odnosa u Jugoslaviji: 1. Opšte i osnovne karakteristike sistema; 2. Radni odnosi u organizacijama udruženog rada; 3. Radni odnosi u radnim zajednicama; 4. Radni odnosi kod „privatnih poslodavaca“ i 5. Specifični radni odnosi.

POSEBNI DEO

I. Osnovna načela Radnog prava Jugoslavije: 1. Opšti pogled na osnovna načela; 2. Načelo slobode rada; 3. Načelo prava na rad; 4. Pravo rada sredstvima u društvenoj svojini, na samoupravljanje i samoupravno regulisanje radnih odnosa; 5. Načelo raspodele prema radu i druga prava kojima se obezbeđuje materijalna i socijalna sigurnost radnika; 6. Načelo zaštite na radu; 7. Načelo neotuđivosti i zaštite prava iz radnog odnosa; 8. Načelo lične odgovornosti radnika i 9. Načelo sindikalnih sloboda:

II. Zasnivanje radnog odnosa: 1. Uslovi za zasnivanje radnog odnosa; 2. Osnovi za zasnivanje radnog odnosa; 3. Postupak zasnivanja radnog odnosa; 4. Momenat nastanka radnog odnosa; 5. Zasnivanje specifičnih radnih odnosa i 6. Isprave i evidencije u vezi sa zasnivanjem radnog odnosa.

III. Raspoređivanje radnika na radna mesta odnosno poslove ili radne zadatke: 1. Pojam i vrste radnih mesta odnosno poslova ili radnih zadataka; 2. Raspoređivanje radnika; 3. Zabrane kod raspoređivanja i 4. Drugi oblici i osnovi promene radnog mesta odnosno poslova ili radnih zadataka.

IV. Prava i obaveze iz radnog odnosa: 1. Prava i obaveze radnika; 2. Prava i obaveze radne organizacije, radne zajednice i „privatnog poslodavca“; 3. Promene prava i obaveza iz radnog odnosa; 4. Suspenzija i mirovanje prava i obaveza; 5. Zastarelost prava iz radnog odnosa i 6. Evidencije o pravima i obavezama iz radnog odnosa.

V. Radno vreme. 1. Pojam, vrste, smisao i značaj radnog vremena i njegovog pravnog regulisanja; 2. Radno vreme prema dužini trajanja; 3. Radno vreme prema dobu dana i 4. Raspored i preraspodela radnog vremena.

VI. Lični dohodak: 1. Opšta rasmatranja; 2. Razvoj sistema nagrađivanja u Jugoslaviji; 3. Učešće radnika u raspodeli ličnih dohodaka; 4. Naknade ličnog dohotka i druga primanja; 5. Zajemčeni lični dohodak; 6. Lični dohoci i naknade radnika zaposlenih kod „privatnih poslodavaca“; 7. Zaštita ličnog dohotka.

VII. Odmori i odsustva: 1. Zajednička pitanja; 2. Odmori; 3. Praznici; Druga odsustva.

VIII. Zaštita na radu: 1. Opšta i osnovna pitanja; 2. Načela pozitivno-pravnog sistema zaštite na radu; 3. Opšta zaštita na radu; 4. Posebna zaštita na radu; 5. Obaveze radne organizacije, radne zajednice ili „privatnog poslodavca”; 6. Prava i obaveze lica na radu; 7. Prava i obaveze drugih subjekata; 8. Nadzor nad poštovanjem propisa o zaštiti na radu i 9. Evidencija u oblasti zaštite na radu.

IX. Obrazovanje i usavršavanje radnika: 1. Obrazovanje i rad; 2. Pravo i obaveza radnika na obrazovanje i usavršavanje; 3. Metodi i sredstva za obrazovanje i usavršavanje radnika i 4. Evidencija o obrazovanju i usavršavanju radnika.

X. Odgovornost za povrede prava i obaveze iz radnog odnosa: 1. Pojam i vrste odgovornosti subjekata radnog odnosa; 2. Disciplinska odgovornost; 3. Materijalna odgovornost i 4. Administrativno-kaznena i krivična odgovornost.

XI. Prestanak radnog odnosa: 1. Opšta rasmatranja; 2. Prestanak radnog odnosa po volji radnika; 3. Prestanak radnog odnosa po sporazumu; 4. Prestanak radnog odnosa protiv volje radnika; 5. Prestanak radnog odnosa po sili zakona; 6. Prestanak specifičnih radnih odnosa; Moment prestanka radnog odnosa i 8. Evidencija u vezi sa prestankom radnog odnosa.

XII. Ostvarivanje i zaštita prava iz radnog odnosa: 1. Zajednička pitanja; 2. Ostvarivanje i zaštita prava unutar institucije zaposlenja; 3. Zaštita prava iz radnog odnosa izvan institucije zaposlenja; 4. Evidencije o ostvarivanju i zaštiti prava iz radnog odnosa.

SOCIJALNO OSIGURANJE

I. Razvoj, izvori i načela socijalnog osiguranja: 1. Osnovni pojmovi socijalnog osiguranja; 2. Razvoj socijalnog osiguranja; 3. Izvori socijalnog osiguranja i 4. Osnovna načela socijalnog osiguranja.

II. Zdravstveno osiguranje: 1. Pojam, predmet, osnovi i značaj zdravstvenog osiguranja; 2. Karakteristike zdravstvenog osiguranja; 3. Osiguranci i osigurana lica; 4. Osigurani slučajevi ili osnovi za sticanje prava; 5. Prava iz zdravstvenog osiguranja i uslovi za njihov nastanak i opstanak; 6. Posebni režimi zdravstvenog osiguranja.

III. Penzijsko i invalidsko osiguranje: 1. Pojam, predmet, osnovi i značaj penzijskog i invalidskog osiguranja; 2. Karakteristike penzijskog i invalidskog osiguranja; 3. Osiguranci i osigurana lica; 4. Osigurani slučajevi ili osnovi ili osnov za sticanje prava; 5. Prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja i uslovi za njihov nastanak i opstanak i 6. Posebni režimi penzijskog i invalidskog osiguranja.

IV. Osiguranje za slučaj nezaposlenosti i društvena zaštita dece:
A. Osiguranje za slučaj nezaposlenosti: 1. Pojam i vrste nezaposlenosti i društveni značaj problema; 2. Osigurana lica; 3. Neza-

poslenost kao osigurani rizik i osnov za sticanje prava i 4. Prava iz osiguranja za slučaj nezaposlenosti i uslovi za njihov nastanak i opstanak. B. Društvena zaštita dece: 1. Pojam, vrste i značaj društvene brige o deci; 2. Neposredna dečija zaštita i 3. Dodatak na decu ili posredna dečija zaštita.

V. *Organizacija, finansiranje i funkcionisanje sistema socijalnog osiguranja*: 1. Ustavni osnovi organizacije, finansiranja i funkcionisanja socijalnog osiguranja; 2. Organizacija socijalnog osiguranja; 3. Finansiranje socijalnog osiguranja i 4. Funkcionisanje socijalnog osiguranja.

Uz već istaknute principijelno-teorijske i metodološke polazne pozicije pri koncipiranju izloženog sistema Radnog prava imali su se u vidu i određeni pedagoški i praktični momenti. S te strane gledano nastojalo se građu rasporediti tako da se slušaoci postepeno uvode u ovu obimnu, složenu i komplikovanu materiju idući od opšteg (principijelnog) ka posebnom i konkretnom ostajući pri tome u okvirima limitiranim osnovnom namenom. Kvantifikacije delova i glava, kao i njihov međusobni odnos su dati srazmerno obimu i značaju predmeta obrade po na osob i svih zajedno.

Dr. DUSAN R. PARAVINA,
professeur.

LE RAPPORT DU DROIT DE TRAVAIL AVEC LES AUTRES BRANCHES, LES NOMS DE CETTE DISCIPLINE, LA METHODE DE L'ETUDE ET LE SYSTEME:

— R é s u m é —

Sous le titre indiqué plus haut est présentée la deuxième partie de l'étude l'auteur relative aux questions générales et élémentaires du Droit de travail. La première partie: „Contribution à l'étude de certaines questions fondamentales de la science du Droit de travail" a été publiée dans le Recueil des travaux de la faculté de droit de Niš de 1977, elle contient l'élaboration de la matière et du contenu, de la définition, des caractéristiques, de la place dans le système juridique et de l'importance du Droit de travail.

Dans cette contribution sont élaborées les questions suivantes: le rapport du Droit de travail avec les autres disciplines juridiques, les noms de cette discipline, la méthode de l'étude du Droit de travail et de l'édification du système du Droit de travail positif et, enfin, le système du Droit de travail.

Après avoir signalé l'affinité des branches du travail au sein du système juridique l'auteur étudie en détail les rapports du Droit de travail avec le Droit constitutionnel, le Droit administratif et le Droit économique en y ajoutant les observations nécessaires, ensuite le rapport avec le Droit criminel, le Droit international et le Droit judiciaire. Dans le même contexte est soulignée l'utilité de respecter les résultats des sciences extrajuridiques tangeantes au Droit de travail telles que sont: l'Economie politique, la Politique sociale, l'Organisation du travail, la Sociologie du travail, la Médecine du travail, la Statistique, l'ergonomie etc.

La question des noms de cette discipline est étudiée sous l'aspect du caractère adéquat du contenu qui est réglementé par la législation de travail, c'est-à-dire que cette science étudiée. Après l'analyse des noms: le Droit de fabrique, le Droit ouvrier, le Droit social, le Droit collectif ou syndical, le Droit des activités professionnelles, l'auteur s'est prononcé en faveur du nom le Droit de travail, qui est encore le plus adéquat au contenu.

Dans la troisième partie consacrée à la méthode de l'étude du Droit de travail l'auteur choisit l'application complémentnaire de la méthode dialectico-materialiste c'est-à-dire du matérialisme historique avec la méthode juridique et sociologique c'est-à-dire politicologique.

Le système du Droit de travail est conçu en tant qu'un tout relativement coordonné, logique et non-contradictoire conditionné par la matière de l'étude, par ses caractéristiques et spécificités. Dans ce contexte l'auteur systématise tous les matériaux en trois parties, à savoir: la partie générale — de principe — théorique et historique, la partie spéciale qui s'appuie en majeure partie sur les institutions de droit positif de la législation de travail et, enfin, la partie spéciale qui est entièrement consacrée à la matière des assurances sociales.